

Yasemin Devrimi, Kimlik ve Demokratikleşme: Tunus'ta Din ve Kimlik Algısı Üzerine Bir İnceleme¹

Jasmine Revolution, Identity, and Democratization: An Analysis of Religion and Identity Perception in Tunisia

Didem Doğanyılmaz Duman²

Öz

2010 yılında ekonomik sıkıntılar sonucu Tunus'ta gerçekleşen tekil bir eylem ile başlayan ayaklanmalar, geniş bir coğrafyaya yayılmış ve Arap dünyasının sosyopolitik yapısında ciddi değişikliklere sebep olarak, literatürde kendisine Arap Baharı adıyla yer bulan bir toplumsal hareketler zincirine dönüşmüştür. Arap Baharı Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) coğrafyasında ciddi değişiklikler yaratmış, var olan birçok otoriter yapılanmanın sonunu getirmiş ve farklı coğrafyalarda farklı sonuçlara evrilmiştir. Tunus olayların merkezi olarak, diğer tüm devletlere nazaran otoriter yönetimin sona ermesinden bu yana demokratikleşme sürecinde çok daha fazla yol almıştır.

Bu çalışmada Tunus özelinde Yasemin Devrimi olarak adlandırılan ayaklanmalar sonrasında demokratikleşme süreci incelemeye alınmış ve bu kapsamda dinin etkisi çerçevesinde ikiye bölünmüş olan milli kimlik unsurunun kutuplaştırıcı etkisi araştırılmıştır. Araştırma, 2013 ve 2016 yılları arasında gerçekleştirilen ve Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programları Kişiyi Destekleme Özel Programı (Marie-Curie Burs ve Destek Programı – FP7-People) kapsamında fonlanan "Social Movements And Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" isimli projenin bir aşaması olarak Temmuz 2013 ve Şubat 2014 tarihleri arasında başkent Tunus'ta gerçekleştirilen saha çalışmasında derlenen bilgilerle kaleme alınmıştır. İlgili yedi aylık süreç içerisinde gerçekleştirilen protesto gösterileri bireysel olarak gözlemlenmiş ve seçkisiz yöntemle belirlenmiş 102 kişi ile yapılandırılmamış derinlemesine mülakat yapılmış ve çalışmada sunulan analiz bu kapsamda tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yasemin Devrimi, Tunus, Demokratikleşme Süreci, Kimlik, Din

Abstract

The uprisings started with an individual action in Tunisia as a result of economic difficulties in 2010 and spread to a wider geography; eventually, as a chain of social movements it caused dramatic changes in the socio-political structure of the Arab World. The Arab Spring has brought an end to many existing authoritarian structures in the MENA region and evolved into different outcomes in different geographies. Tunisia, as the origin of events, has progressed better in the democratization process in comparison to other states.

In this study, the process of democratization after the uprisings in Tunisia with the name Jasmine Revolution has been examined and within this context, the polarizing effect of the national identity that has been divided into two within the framework of the influence of religion has been focused. The research was carried out with the data collected in Tunis between July 2013 and February 2014 as a field research of the "Social Movements and Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" which was funded by the European Union 7th Framework Programme-Marie Curie Action and conducted between 2013-2016. The analysis of this research has been completed with personal observation regarding the protest meetings and unstructured in-depth interviews with 102 randomly selected interviewees during the seven-month-field-research.

Keywords: Jasmine Revolution, Tunisia, Democratization Process, Identity, Religion

Araştırma Makalesi [Research Paper]

Submitted: 23 / 12 / 2019

Accepted: 25 / 05 / 2020

¹ Bu araştırma, Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programları Kişiyi Destekleme Özel Programı (Marie-Curie Burs ve Destek Programı – FP7-People) ile fonlanan "Social Movements And Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" isimli proje kapsamında yapılan çalışma ile tamamlanmıştır.

² Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, didem.duman@idu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7785-4416

Giriş

Günümüz modern dünya düzeni anlayışı çerçevesinde toplumsal hareketler, mevcut zihniyetin insanı karar verme süreçlerinin merkezine koymasından dolayı büyük önem taşımaktadır. Modern düşüncenin başlangıcı olarak kabul edilen Aydınlanma Çağı'ndan bu yana toplumsal hareketler kimi zaman ilgili bölgelerle kimi zamansa doğrudan dünya düzeniyle ilgili önemli değişiklikler yapmış ve tarihteki yerlerini almışlardır. 18. yüzyılda Fransız Devrimi, 19. yüzyılda Balkanlarda milliyetçi dalganın etkisiyle ortaya çıkan hareketler ve 20. yüzyılda Kurtuluş Savaşı'na evirilen Türk direnişi ilk akla gelen örnekler olarak değerlendirilebilir. 21. yüzyıla gelindiğindeyse, henüz yüzyılın ilk çeyreğinde olmamıza karşın iletişim çağının sunduğu olanaklarla birlikte, toplumların sosyopolitik eğilimlerinin de değişmesi ile toplumsal hareketlerin farklı bir boyuta ulaştığını belirtmek gerekmektedir. 21. yüzyılda örnek olarak gösterilebilecek en geniş kapsamlı toplumsal hareket, 2010 yılında Tunus'ta tekil bir eylem sonrasında tüm ülkeye ardından da tüm Arap coğrafyasını kapsayacak şekilde MENA (Middle East and North Africa) bölgesine yayılan ve Arap Baharı olarak literatürdeki yerini alan ayaklanmalardır. 2010 yılından bu yana, Arap coğrafyasında ciddi sosyopolitik değişimler gözlenmiş, ayaklanmalar sonucunda uzun dönemdir yönetimde olan otoriter yönetimler dağılmış ve farklı coğrafyalarda farklı süreçlere evrilmiştir.

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'un Sidi Bu Zeyd şehrinde, Tarek el-Tayeb Muhammed Bouazizi (1984-2011) isimli üniversite mezunu işsiz bir gencin seyyar tezgahının yetkililer tarafından alınması sonucu tepkisini dile getirmek adına kendini ateşe vererek intihar girişiminde bulunması ile başlamıştır (Whitaker, 2010). Bu tekil eylem, önce Sidi Bu Zeyd'de, daha sonra başkent Tunus'ta ve çok kısa süre içerisinde tüm ülkede siyasi yapının yetersizliğinden, işlevsizliğinden ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik problemlerden dolayı insanların sokaklara çıkarak hükümete ve özellikle devlet başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'ye karşı olan tepkilerini belirttikleri kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Bu toplumsal hareket, Tunus'la özdeşleştirilen yasemin çiçeğinden esinlenilerek, ilk zamanlarında Yasemin Devrimi olarak adlandırılmış; fakat daha sonra hareketin MENA bölgesinde geniş bir coğrafyaya yayılmasından ve otoriter rejimlere karşı bir halk hareketi olmasından dolayı, 1848 Devrimleri'nin (Spring of Nations) Avrupa'da, 1968 yılında Prag Baharı'nın (Prague Spring) Çekoslovakya'da yarattığı etkiler göz önünde bulundurularak Arap Baharı olarak isimlendirilmiştir (Bunton, 2013: 16). Arap Baharı'nın sonuçları farklı ülkelerde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Örneğin Tunus'ta nispeten barışçıl yollarla seçimlere gidilmiş; Libya'da kanlı çatışmalara ve düzensizliğe evrilmiş, Mısır'da uzun süre devam eden çatışmalar sonucunda yeni yeni sosyopolitik istikrara ulaşılmış ve Suriye'de ise halen devam eden bir iç savaşa dönüşmüştür.

Otoriter rejimlerin çökmesi, ilgili coğrafya ve uluslararası sistem için oldukça önemli bir aşamadır; ancak daha da önemli olanın bu rejimlerden sonra kurulacak olan yeni düzenler olduğunu belirtmek gerekir. Genel itibarıyla tek bir gruba karşı farklı kesimlerin aynı amaç doğrultusunda mobilize olabilmesinin ihtimal dahilinde olması kadar, sonrasında güç paylaşımının ne şekilde yapılacağı konusunda bu farklı gruplar arasında çatışma çıkması da bir o kadar ihtimal dahilindedir. Özellikle, uzun yıllarca seçimlerin herhangi bir değişikliği beraberinde getirmediği, politik yozlaşmanın ve buna bağlı olarak politik kültürün demokrasi kültürüne evrilmesi adına herhangi bir ortam sağlanmadığı koşullarda bu ihtimal çok daha yüksektir. Demokratikleşmenin gerçekleşmesi için gerekli unsurlar liberalleşme, geçiş ve konsolidasyon şeklinde incelenirken (Linz & Stepan, 1996), liberalleşmenin geçiş sürecine evrilmesi beklenen durum olmasına rağmen bunun her zaman gerçekleşmeyeceği de dikkate alınmıştır. Bu noktada, aktörlerin deneyimsiz olmaları ile birlikte değişiklik sonrası bölünme durumlarının ortaya çıkacak olması temel etmenler arasında sayılabilir (Schneider & Schmitter, 2007: 65). Bu sebeple liberalleşme unsurunun sonucunun çok net olmadığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Bin Ali yönetiminin sona ermesi ile birlikte uluslararası platformda yaşanan en büyük kuşku radikal İslamcı grupların yönetimi devralması yönünde kendini göstermiştir. Bu kuşku ile birlikte tartışmalar, İslam'ın demokrasi ile ne kadar bağdaşabileceğine odaklanmış ve Yasemin Devrimi sürecinde ve sonrasında doğrudan ve/veya dolaylı olarak etkisi olmayan din faktörü tartışmaların odak noktası haline gelmiştir.

Bu çalışmada, yukarıda bahsedildiği gibi Yasemin Devrimi'nin başlangıcında ve toplumsal hareketler sürecinde etkin bir rolü olmayan, ancak istikrarın sağlanması sürecinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkan ve Tunus halkının politik eğilimini belirlemede rol oynayan dinin, Tunusluların milli kimlik algıları ve sosyopolitik kararları üzerindeki rolüne odaklanılacaktır. Çalışma, 2013 ve 2016 yılları arasında tamamlanan ve Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programları Kişiyi Destekleme Özel Programı (Marie-Curie Burs ve Destek Programı – FP7-People) kapsamında fonlanan "Social Movements And Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" isimli projenin bir aşaması olarak Temmuz 2013 ve Şubat 2014 tarihleri arasında başkent Tunus'ta gerçekleştirilen saha çalışmasında elde edilen bilgilerle kaleme alınmıştır. Saha çalışması kapsamında literatür taraması yapılmış hem Tunus tarihi hem de Yasemin Devrimi hakkında raporlar incelenmiştir. Ayrıca, ilgili dönem itibarıyla devam eden ve Kurucu Meclis tarafından yürütülen anayasa yapım sürecine gösterilen tepkiler sebebiyle organize edilen protesto gösterileri ve mitingler bireysel olarak gözlemlenmiş ve protestocular ile birebir görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler için anlık değişen gündem ve protesto sebeplerinin sürekli olarak farklılaşması göz önünde bulundurularak hazır soru setleriyle gerçekleştirilebilecek anketlerden ve yapılandırılmış mülakatlardan kaçınılmış ve bireylerin görüşlerinin herhangi bir dış etkenden bağımsız olacağı

yapılandırılmamış derinlemesine mülakat tekniği tercih edilmiştir. Örneklemin (n=102) oluşturulmasında seçkisiz yöntem kullanılmış ve protesto gösterileri sırasında herhangi bir tabakalama yapılmaksızın bireyler seçilmiştir. Bu kriterler kapsamında gerçekleştirilen kalitatif araştırma sonrasında ortaya çıkan ve transkriptleri hazırlanan bilgiler, yazar tarafından Fransızca ve İngilizce asıllarından Türkçe'ye tercüme edilerek bu çalışmanın ana temasını oluşturmuştur. Bu noktada, saha çalışmalarının tamamlanması ve özellikle derinlemesine mülakatların yapılması sırasında sıklıkla yaşanan bir sorunun belirtilmesi önem arz etmektedir. İstikrarsız politik koşullar, mülakatların yapıldığı bireyler üzerinde büyük bir baskı unsuru yaratmış ve güvensizlik ortamı oluşturmuştur. Bu bağlamda, birçok kişinin mülakata katılma davetini reddetmesiyle birlikte, kabul edenlerin büyük çoğunluğunun da isminin gizli tutulması şartıyla araştırmaya katkı sunmak istemeleri dikkat çekmiştir. Oluşturulan bu güven durumu ve akademik etik ilkeleri kapsamında, görüşmelerden yapılan alıntılar anonim olarak sunulmaktadır. Ayrıca yazılı kaynaklar konusunda, kaynağın yazılı olduğu dil fark etmeksizin, Yasemin Devrimi'nin henüz yeni bir gelişme olmasından dolayı oldukça kısıtlı olduğunu da eklemek gerekmektedir.

1. Yasemin Devrimi: Öncesi, Sonrası ve Protestolar

Tunus, modern devlet yapılanmasıyla, kendi sosyo-ekonomik ve sosyopolitik sorunlarına karşın göreceli de olsa Kuzey Afrika'nın en istikrarlı ülkelerinden biri olarak değerlendirilebilirdi; ancak sadece kendinin değil, tüm Arap coğrafyasının politik yapısını değiştirecek toplumsal hareketlerin başlangıç noktası olmuştur. Yasemin Devrimi'nin başlangıcını oluşturan tekil olay, aslında uzun dönemli sorunların, memnuniyetsizliğin ve tepkilerin bir yansıması olmuş ve toplum nezdinde bu sebepler çerçevesinde karşılık bulmuştur.

Zeynel Abidin Bin Ali, Tunus'un ikinci devlet başkanı olarak 1987 yılında göreve gelmiştir. Ekim 1987'den itibaren başbakan olarak görev yapan Bin Ali'nin başkanlığı, kurucu devlet başkanı olan Habib Burgiba'nın yaş ve sağlık durumlarından ötürü görevini yerine getiremeyecek olması iddiasıyla başlatılan kansız bir darbe ile 7 Kasım 1987'de görevi devralmasıyla başlamış (Coupe & Redissi, 2014: 808) ve ilgili tarihten ayaklanmalara kadar devlet başkanı olarak görev yapmıştır. Tunus Cumhuriyeti'nin kuruluşu itibarıyla modernleşme hareketi kapsamında yenilikçi devrimleri hayata geçiren ve seküler eğilimi ile ön planda olan Burgiba'ya nazaran daha demokratik bir yönetim anlayışı sergileyeceği iddiasıyla göreve başlayan Bin Ali, basın özgürlüğünü destekleyeceğini açıklamış ve bu kapsamda muhalif fikirlerin de – devlet kontrolünden geçtikten sonra – basında yer almasının önünü açarak serbestleşme sinyalleri vermiştir (Delaney, 1987). Bununla birlikte Burgiba'nın 1974 yılında kendisini ömür boyu başkan olarak atamasına ilişkin düzenlemeyi (Jules & Barton, 2018: 65) iptal ederek devlet başkanlığını beş yıllık sürelerle en fazla üç dönem ile sınırlandırması da yine halk nezdinde olumlu karşılanmıştır (Özhazar ve Elbinsoy, 2017: 117). Bu uygulamalar, hem iktidarın medya aracılığıyla muhalefet ile daha fazla etkileşim içinde olması hem de iktidarın uzun dönem yönetim sonucu *de facto* bir şekilde ortaya çıkan yozlaştırıcı etkisinin önlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Muhalif düşüncelerin temsiliyetinin varlığı, yöneticinin iznine tabi olmasına rağmen, demokrasi anlayışı kapsamında değerlendirildiğinde önemli bir aşamadır; zira teorik bağlamda demokrasinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu durumun yeni bir teorik yaklaşımı da beraberinde getirdiği görülmektedir. Robert Dahl (1971) tarafından geliştirilen ve iki katman üzerine kurulu olan poliarsşi tanımı (iki boyutlu demokrasi), Joseph Schumpeter'in minimalist demokrasi yaklaşımından (Schumpeter, 1962) yola çıkılarak tanımlanan tek boyutlu demokrasinin gerek ve yeter şartı olan adil seçimlerin üzerine, seçimler arası muhalefet edebilme özgürlüğünü de eklemektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, kısıtlı dahi olsa muhalefetin belirli kitlelere ulaşabilmesi adına atılan adımın önemi daha net görülebilmektedir.

Muhalif fikirlerin kendine yer bulabilmesi ve buna bağlı liberalleşme her ne kadar olumlu bir gelişme de olsa, devlet kontrolü muhalif fikirlerin ne kadarının kendine yer bulabileceğine dair karar mercii olarak konumunu korumuştur. İslami hareketlerin güçlenmesini engellemek amacıyla bir dizi önlemler alınmış ve bu kapsamda İslami eğilimiyle ilgili dönemde bir tehdit olarak görülen Nahda (Yeniden Doğuş) Hareketi'nin faaliyetlerine sınırlandırma getirilmiştir. 1974'den sonra ilk kez yapılan 1989 Genel Seçimleri'ne tek aday olarak katılan Bin Ali, Nahda Hareketi'nin seçimlere girmesini yasaklamış, ancak adayların bağımsız olarak katılmalarına engel oluşturacak bir düzenleme yapmamıştır. Seçimlerde %14'lük oy oranı elde eden bağımsız adaylar, 1992 yılında yapılan yasal değişiklikle hareketin diğer destekçileri ve liderleriyle birlikte hapis cezasına çarptırılmış ve/veya yurtdışına çıkmaya zorlanmıştır (Yıldırım, 2017: 197). 1928 yılında Mısır'da ortaya çıkan Müslüman Kardeşler'den fikirsel anlamda etkilenen Nahda Hareketi (Maktuf, 2013: 101), 1971 yılında İslami Cemaat (*al-Jama'ah al-İslamiyya*) adıyla Tunus'ta sistematik bir yapıya bürünmüştür. Amaçları Burgiba'nın Batılılaştırma politikalarına karşı İslami kimliğin farkındalığını artırmak olan grup, zaman içerisinde farklı isimlerle anıldıktan sonra 1989 yılında Nahda Hareketi (*Haraka Ennahda*) ismiyle son haline ulaşmıştır (Yıldırım, 2017: 192-197). Hareket, kurulduğu dönemden itibaren bir tehdit olarak algılanmış ve bu durum bu çalışmanın ana konusunu oluşturan Yasemin Devrimi sonrası dönemde de devam etmiştir. 2011 Kurucu Meclis'in oluşturulması adına yapılan seçimlerde en çok oy alan birinci parti olması da bu tedirginliği tetiklemiş ve ulusal kimlik algısında İslam'ın yeri tartışmalarında temel odak noktalarından birisi haline gelmiştir.

Bin Ali yönetiminin liberalleşme çabası, sürdürülebilir bir politikaya dönüşmeyi başaramamıştır. Muhalif fikirlerin basına yansımaları konusunda getirdiği devlet kontrolü şartı bir süre sonra sistematik bir devlet sansürüne dönüşmüş, Bin Ali'nin bizzat uygulamaya koyduğu en fazla üç dönem üst üste başkan olarak seçilebilme şartını değiştirerek (Bonci & Cavatorta, 2019: 180) başkanlığını korumaya devam etmiş ve bu sürecin gerek sosyo-ekonomik gerek sosyopolitik krizleri beraberinde getirmesini engelleyememiştir.

Derinlemesine mülakat kapsamında görüşme yapılan kişilerden %66'sının (67 kişi) bir polis devleti olarak nitelendirdiği 2000li yılların başlarında ekonomik göstergelerin olumsuz seyri memnuniyetsizliği tetiklemiştir (Ayhan, 2012: 42). Yapılan derinlemesine görüşmelerde, katılımcıların tamamı Bin Ali yönetimine karşı yaşadıkları memnuniyetsizliği dile getirmiş ve tepkiler sonucunda yönetiminin son bulmasının oldukça yerinde olduğunu belirtmişlerdir. 2010 yılına doğru tepkilerin odaklandığı noktalar genel olarak, yolsuzluk, 'Trabelsiler' referansı ile sıklıkla dile getirilen kadrolaşma, artan işsizlik oranları ve tekelleşme süreçleri olmuştur. 'Trabelsiler', Bin Ali'nin ikinci eşi Leyla Trabels'i ve üst kademelere yerleştirdiği yakınlarını refere etmektedir. Toplumsal hareketlerin sistematikleştiği ve bir devrim niteliği kazanmaya başladığı 2010 yılının henüz başlangıcında, *WikiLeaks* belgeleriyle sızan bilgiler görüşme yapılan kişilerin verdiği bilgilerle örtüşmektedir. İlgili belgelerde aktarılanlar şu şekildedir:

Sorun çok açık, Tunus 22 yıldır aynı başkan tarafından yönetilmektedir. Bir ardılı bulunmamaktadır. Ve Başkan Bin Ali, Başkan Bourgiba'nın ilerici politikalarının birçoğunun sürdürülmesinden dolayı kredi almayı hak ederken, kendisi ve rejimi Tunus halkı ile iletişimi kaybetmiştir. Yurt içi veya yurt dışı fark etmeksizin, hiçbir öneri veya eleştiriye katlanmıyorlar. Giderek artan bir şekilde, kontrol için polise güveniyor ve güçlü korumaya odaklanıyorlar.

[...] İç çemberdeki yozlaşma artıyor. Ortalama Tunuslular dahi artık durumun farkındalar ve şikayetlerin oluşturduğu koro giderek artıyor. Tunuslular, first lady Leyla Trabels'den hiç hoşlanmıyor hatta nefret ediyorlar. Özelde, rejime muhalif olanlar onunla alay ediyor; hükümete yakın olanlar dahi raporlanan davranışlarından dolayı rahatsızlık duyduklarını ifade ediyorlar. Bu arada, Tunus'taki yüksek işsizlik ve bölgesel eşitsizliklere karşı öfke artıyor. Buna bağlı olarak, rejimin uzun vadeli istikrarı için riskler artıyor.

[...] Çok fazla risk altındayız. Mağrip el-Kaidesi'nin ve diğer aşırı grupların bir güvenli bölge oluşturmasını engellemekle ilgileniyoruz. Tunus ordusunu profesyonel ve tarafsız tutmakla ilgileniyoruz. Ayrıca politik açıklığın artırılması ve insan haklarının korunmasıyla ilgileniyoruz.

El Materi ve Nesrin'in [Bin Ali'nin kızı ve damadı] yaşadığı zenginlik ve davranışları, onların ve Bin Ali ailesinin diğer üyelerinin neden bazı Tunuslular tarafından sevilmediğini ve hatta nefret edildiğini açıkça ortaya koyuyor. Bin Ali ailesinin aşırılıkları büyüyor. (Black 2010)

Bin Ali ve ailesinin, ülke halkının büyük bir kısmının dikkat çeken orandaki işsizlikten ve görel ve çoklu yoksunluktan etkilendiği yerde (Coupe ve Redissi, 2014: 816) Tunusluların vergileriyle bu hayatı yaşıyor olmaları ve bu durumun uluslararası basında yer alması tepkileri daha da belirgin hale getirmiştir. Görüşme yapılan kişilerden %96'sının (98 kişi) kullandıkları referanslar yolsuzluklarla birlikte var olan adaletsiz gelir dağılımı ve görel yoksunluk durumu olmuştur.

17 Aralık 2010 tarihli tekil protesto, 27 Aralık 2010'da başkent Tunus'ta büyük bir kalabalığın katıldığı kitlesel protesto gösterilerine evrilmiştir (Szajkowski, 2011: 256-257). Bu süreç içerisinde Bin Ali, Bouazizi'yi tedavi gördüğü hastanede ziyaret etmiş ve protestocuları sakinleştirmeyi amaçlamış; ancak, 4 Ocak 2011'de Bouazizi'nin ölümü üzerine protestoların yoğunluğu artmış ve bu protestolar ülke genelinde yönetim karşıtı sistematik bir toplumsal harekete dönüşmüştür (Ayhan, 2012: 48). Yukarıda sözü edilen *WikiLeaks* belgeleriyle Tunus halkının yönetime olan olumsuz duyguları yoğunlaşmış, Bouazizi'nin kendini ateşe vermesi ve bu protestosu sonucunda hayatını kaybetmesi de bu olumsuz duyguların dışa vurumu olarak halkı sokaklara dökmüştür. Böylelikle ekonomik olumsuzluk sebebiyle başlatılmış olan bir protesto, ülke çapında yönetim karşıtı protesto zincirlerine dönüşmüştür.

Halkın mobilizasyonu, yerel sendikaların yanı sıra yasaklı siyasi partilerin de desteğini almış ve başkent Tunus protestocularının merkez noktası haline gelmiştir. Kısa bir süre içinde, farklı bölgelerden gelen protestocular Tunus'ta toplanmış ve başkent merkezinde yer alan Habib Bourguiba Bulvarı'na ve kamu kurumlarının önlerine yerleşmeye başlamışlardır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012: 20). Gösterilerin herhangi bir kitleye ait olmadığını, 'halk' hareketi olarak yorumlandığını (Duman, 2018: 54) ve herhangi bir baskın siyasi ve/veya dini eğilimin olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Bu çeşitlilik, yapılan derinlemesine mülakatlarda görüşülenlerin tamamı tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Tunus halkını seferber eden temel motivasyon Bin Ali yönetimine duyulan tepki olmuştur.

Zaman içerisinde, gerginliği azaltmak adına Bin Ali yönetimi yeni istihdam olanakları hakkında vaatlerde bulunmuş, ancak bu girişim istenilen sonucu vermemiştir (Yavuz ve Erdurmaz 2012: 19). Yönetim, gösterilerin kontrol altına alınması için polis gücüyle birlikte orduyu da görevlendirmek istese de ordu mensuplarının görevi reddetmesi sonucu iki kolluk kuvveti karşı karşıya kalmıştır (Ayhan 2012: 48-49). Bu süre içerisinde kitlesel hale dönüşmeye de kanlı çatışmalar yaşanmış ve farklı kaynaklardan gelen farklı haberlere göre 20 ile 35 arasında kişi hayatını kaybetmiştir (BBC News 2011). Bu durum, protestoların kitlesel olarak daha öfkeli bir hale gelmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan, otoriter bir yapının demokratikleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilecek bu toplumsal hareketin, yönetim tarafından daha stratejik

bir şekilde değerlendirilmesi sürecin daha farklı seyretmesini sağlayabilirdi. Bu durum, demokratikleşme teorileri çerçevesinde, Robert Dahl (1971) tarafından geliştirilen hoşgörünün ve bastırmanın maliyetleri kapsamında incelenebilir. Dahl'a göre, muhalif hareketlere hoşgörü gösterilmesi otoriter rejim liderleri için bir bedel iken, bastırmak için aksiyon alınması da muhalefeti yok etmenin bedeli şeklinde değerlendirilmeli ve yapılacak bir hesaba göre hareket edilmelidir. Bin Ali yönetimi ve Yasemin Devrimi protestoları bu açıdan değerlendirildiğinde, muhalefeti bastırmanın maliyetinin rasyonel bir şekilde hesaplanmadığı belirtilebilir. Özellikle sürecin sonunda, 14 Ocak 2011'de, 23 yıl sonra, Bin Ali'nin yönetimi bırakarak, ülkeyi terk ettiği göz önünde bulundurulduğunda (Özkoç, 2015: 288), sürecin değerlendirilmesinin rasyonel olmadığı daha net bir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonra, anayasa uyarınca dönemin meclis başkanı Fuad Mebuza, cumhurbaşkanı vekili olarak atanmıştır. Ancak, Bin Ali yönetiminde görev alan kişilerin yeni süreçte de görevde olmaları tepkilerin devamını beraberinde getirmiştir (Ayhan, 2012: 50). Derinlemesine mülakat yapılan kişilerin tamamı sıklıkla yapılan değişikliğin olumlu bir gelişme şeklinde değerlendirilemeyeceğini, çünkü protestoların temel sebeplerini oluşturan yolsuzluk, torpil, rüşvet ve usulsüzlüklerin önüne geçmek adına alınan bir karar olmadığını belirtmişlerdir. Asıl istenilenin gerçek bir değişiklik olması gerektiğinin de altını çizen görüşülenler, bu değişikliklerin köklü bir etki yaratmayacağına olan inançtan dolayı tepkilerin devam ettiğini belirtmişlerdir.

2. Devrim Sonrası Demokratikleşme Çabaları

Ocak 2011, yalnızca Tunus için değil, Mısır'dan başlamak üzere çeşitli Arap ülkeleri açısından da dikkate değer değişikliklerin başladığı bir dönem olarak önem taşımaktadır. Diğer Arap ülkelerinde de benzer şekilde yoksulluk, görel ve çoklu yoksunluk, ekonomik koşulların elverişsizliği gibi durumlar uzun dönemdir ülke yönetiminde bulunan kişilere karşı zincirleme bir tepki yaratmış ve Tunus bu süreç içerisinde bir katalizör görevi görmüştür. Bununla birlikte protesto eylemleri de benzerlik göstermiştir; örneğin Mısır, Cezayir, Yemen gibi birçok Arap ülkesinde de protesto gösterileri kapsamında bireyler kendilerini ateşe vermişlerdir (Deutsche Welle 2011). Bu ilk tekil eylemin ve sonrasında tüm ülkeyi saran kitlesel hareketin sosyal medyanın da etkisiyle bir kartopu etkisi yarattığı tartışılmış (Salanova, 2012: 55), sürecin ilerleyen evreleri de göz önünde bulundurulduğunda makro ölçekli bir domino etkisinin olup olmadığı üzerinde durulmuştur (Aarts, vd., 2012: 50-63). Domino etkisinin sistematikliği göz önünde bulundurulduğunda, ülkelerdeki süreçlerin benzer sistematığı sergilemediği ve aslında tüm MENA bölgesi kapsamında değerlendirildiğinde sürecin daha düzensiz olduğu gözlemlenmektedir. Mısır patlağı etkisi (*popcorn effect*) daha yerinde bir referans noktası sağlayacaktır. Buna göre Arap Baharı, kümülatif bir şekilde kendi iç dinamiğinde belirli bir sistematığe uyarak etkisini artıran topyekün bir toplumsal hareket değil, düzensiz bir şekilde farklı ülkelerde herhangi bir sıra ve/veya sistematik takip etmeksizin ortaya çıkan toplumsal hareketler şeklinde değerlendirilmelidir.

Bin Ali yönetiminin sona ermesinden sonra ilk serbest seçimler 23 Ekim 2011'de gerçekleştirilmiş ve Tunus halkının gösterdiği siyasal katılım yalnızca oy verme çerçevesinde değil aynı zamanda siyasal parti kurma çerçevesinde de kendini göstermiştir. Daha öncesinde var olan siyasal parti sayısının yedi olmasına karşın, seçimlere katılmak üzere 110 siyasal parti kayıt yaptırmıştır (Ayhan, 2012: 53). Bu siyasal partilerle, merkez sol, merkez sağ, laik, sosyalist, solcu, Marksist, Leninist, Arap milliyetçisi, sosyal demokrat ve daha pek çok siyasi eğilim ve ideoloji temsil edilmiş; ancak genel olarak tamamı Tunus milli kimliğinin iki antagonist yaklaşımını oluşturan laik ve İslami muhafazakâr eksenler etrafında kümelenmişlerdir. Seçimler sırasında kimlik unsurunun bu iki eğilim çerçevesinde kutuplaşma eğilimi gösterdiği toplumsal olarak da gözlenmiştir. Sol çizgideki siyasal partiler toplumun laik eğilimli kesimi tarafından desteklenirken, sağ çizgideki siyasal partiler muhafazakâr kesimden destek bulabilmiştir. Gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda, Müslümanlığın kendi kimliklerinde büyük önem taşıdığını belirten %42'lik muhafazakâr kesim (43 kişi), 2011 seçimlerinin ifade özgürlüğü açısından büyük bir zafer anlamı taşıdığını belirtmişler ve uzun zaman sonra kendilerinin ilk kez temsil edilebildiklerini savunmuşlardır. Bu durumun devrimin bir sonucu olduğuna dair büyük bir inanç sergilemişlerdir.

Seçimler sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmiş ve demokratikleşme süreci kapsamında oldukça önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Öncelikle, belirtilmelidir ki, ilgili tarihe kadar birçok Arap ülkesinde uzun dönemlerdir devam eden yönetimler sona ermiş ancak yapılan ilk demokratik seçimler Tunus'ta gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, gelecek kaygılarının büyük oranda kendini gösterdiği Tunus'ta, İstatistiki Bilgi Ölçme ve İşleme Kurulu ve Tunus Afrika Haber Ajansı tarafından Ağustos 2011'de yapılan anketlerde halkın yarısından fazlasının (%56,2) geleceklerinin belirsiz olduğuna inandıkları ve yalnızca çeyreğinin (%24,6) geleceğe dair umut besledikleri ortaya çıkmıştır (Coşkun 2011, 11). Buna karşın seçimlere toplam 11688 aday katılırken (Ayhan, 2012: 53), katılım oranı da %51,97 olarak kayıtlara geçmiştir. Ulusal ve uluslararası pek çok gözlemcinin hazır bulunduğu ve herhangi bir seçim barajının uygulanmadığı seçimlerde sonuçlar şu şekilde kaydedilmiştir; yukarıda sözü edildiği üzere daha önce kapatılma süreci yaşayan ve İslami kökleriyle oldukça muhafazakâr bir parti olan Nahda Hareketi 89 sandalyeyle birinci parti, laiklik yanlısı ve merkez-sol çizgide bulunan Ulusal Cumhuriyet Kongresi 29 sandalyeyle ikinci parti, popülist siyaset güden Al Aridha 26 sandalyeyle üçüncü parti olmuştur.

Laik devlet yapısını destekleyen ve merkez sol ideolojiyi benimseyen bir diğer parti olan Ettakatol Partisi 20 sandalyeyle dördüncü parti olurken, laik-liberal bir çizgi benimseyen İlerici Demokrat Parti 16 sandalyeyle beşinci parti olmuştur (The International Republican Institute, 2012). Temsil şansı bulan tüm partilerin oluşturduğu meclis Kurucu Meclis olarak açıklanmış ve bir yıllığına yeni bir anayasa yapmakla görevlendirilmişlerdir.

Tunus Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren özellikle Burgiba'nın devleti modernleşme amacıyla gerçekleştirdiği tüm devrimler aynı zamanda laiklik yanlısı bir karakteristiğe sahip olmuştur. İslam'ın devletin dini olarak anayasada yer almasına karşın egemenliğin kaynağının halka ait olduğu açıkça belirtilmiş ve din unsuru bir nevi 'sivil din' şeklinde yerleştirilmeye çalışılmıştır. Burgiba tarafından kurulan bu yaklaşım, Bin Ali döneminde de devam etmiş ve yukarıda da belirtildiği üzere sosyopolitik İslamleşme büyük bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve dini karakteristiklerin özel alana indirgenmesi ve devlet tarafından kontrol edilmesi üzerine kurulu laiklik anlayışı (Doğanyılmaz Duman, 2019) de facto bir şekilde uygulamada kalmıştır. Müslümanlığın Tunus milli kimliği içinde büyük bir öneme sahip olduğunu düşünen muhafazakâr kesim arasında bir baskı unsuru olarak anlaşılmıştır. Yukarıda bahsedildiği üzere Bin Ali yönetiminin ilk dönemlerinde kapatılma süreci yaşayan ve güçlü İslami eğilimiyle bilinen Nahda Hareketi'nin seçime girmesi, bastırılmış bir düşünce olarak algılanan İslami eğilimin temsil edilme şansı bulduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, Nahda Hareketi'nin seçimlerde gösterdiği başarı toplumun laiklik yanlısı cumhuriyet kimliğini destekleyen bir kısmı arasında olası bir İslami uyanışının habercisi olarak algılanmış ve tartışmaya sebep olmuştur (Maktuf, 2013: 112-116). Kaygı seviyesini azaltmak adına, ilgili yargılamalar sürecinde yurtdışında yasaklı bulunan ve Yasemin Devrimi sonrasında ülkeye dönen Nahda Hareketi lideri Rachid Ghannouchi, partisinin ideolojisi hakkında bir açıklama yapmış ve İslam ile modernitenin uzlaşmasına referans vererek, partisinin ifade ve kıyafet özgürlüğünün yanı sıra kadınlarla erkekler arasındaki eşit haklara saygılı olacağını belirtmiştir (Yavuz ve Erduramaz, 2012: 29).

Demokratikleşme sürecinin aşamaları değerlendirilecek olursa, ilk protesto gösterileri sonrası Bin Ali yönetiminin acilen adlıği çeşitli kararlar liberalleşme sinyalleri olarak değerlendirilebilir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, hoşgörünün ve bastırmanın maliyetlerinin rasyonel bir şekilde yapılmaması, Bin Ali yönetiminin sonunu getirmiş ve ilgili sinyaller sistematik bir liberalleşme sürecine evirilememiştir. Otoriter yönetimin sona ermesinden hemen sonraki süreç, muhalif fikirlerin kitlelere ulaşabilmesi, medya sansürünün azalması ve siyasi katılımın gerek parti kurma gerek siyasi sosyalleşme şeklinde kendini göstermesi açısından gerçek anlamda liberalleşmenin yaşandığı dönemdir. Bu sürecin eski otoriter yönetim eliyle değil de toplumsal hareketler sonrasında ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sonrasında Kurucu Meclis'in temsiliyet yetisi yüksek bir şekilde oluşturulmuş olması, liberalleşme unsurunun geçiş unsuruna evrilebileceğinin sinyallerini vermiştir.

3. Tunuslular Ne İstiyor?

Liberalleşme süreçlerinin demokratikleşmeye veya otoriterleşmeye evrilmesi konusunda belirsizlikler taşıdığı yukarıda belirtilmişti. Ancak diğer taraftan, beklenildiği üzere demokratikleşmeye ulaşılacaksa dahi, bu durum liberalleşmenin hemen ardından direkt olarak demokratikleşme olamayacaktır. Bu iki süreç arasındaki dönem geçiş süreci olarak adlandırılmakta (Schneider & Schmitter, 2007: 65) ve ara dönemde yaşanan demokratikleşme hareketlerini incelemektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, kronolojik veri ve yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere ek olarak, yapılan derinlemesine mülakatlarda Tunusluların Nahda Hareketi, Nahda Hükümeti, yeni anayasa çalışmaları, protestolar ve toplumun farklı kesimleri hakkında yaptıkları yorumlara yer verilecektir.

Saha araştırmasının tamamlandığı ilgili dönem içerisinde birbirinden farklı zamanlarda gerçekleştirilen mikro ve makro ölçekli protesto gösterileri sırasında yapılan derinlemesine mülakatlarda en dikkat çekici unsur bireylerin tekil veya kitlesel fark etmeksizin öncesi ve sonrası şeklinde yorumlar yaptıkları olmuştur. Yapılan bu karşılaştırma, Yasemin Devrimi'nin yarattığı etki göz önünde bulundurulduğunda oldukça anlaşılır bir durum olmakla birlikte, halk nezdinde de gözle görülür bir değişimin beklentiler arasında olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.

Gerçekleştirilen mülakatlarda dikkat çeken bir diğer unsur, bireylerin yaptıkları yorumlar ve olaylara yaklaşımları çerçevesinde iki ana akım grup olmasıdır. Bu gruplaşmanın da ideolojik eğilimle pozitif korelasyona sahip dini eğilim olduğunu belirtmek gerekmektedir. Gruplar arasında ortak olan yorum, devrimin Tunus halkına siyasi ve sosyal alanlarda özgürlük tanınacağına dair inanç ve beklenti olmuştur; bu konuda görüşülenlerin tamamı hemfikirdir. Diğer taraftan, Tunusluların seçimlere olan yaklaşımlarında ciddi bir değişiklik olmuştur. Bin Ali'nin 1987'de devlet başkanlığına geçmesinden Yasemin Devrimi'ne kadar geçen sürede toplam beş genel seçimin ilk ikisinde (1989 ve 1994) seçimlerin tek partili olmasından dolayı oyların tamamıyla; 1999'da ilk kez gerçekleştirilen çok partili seçimlerden itibaren gerçekleştirilen toplam üç seçimde de (2004 ve 2009) ezici çoğunlukla seçimleri Bin Ali kazanmış ve başkanlığını devam ettirmiştir (Coşkun, 2011: 3). Mülakatlara katılanların %85'i (87 kişi), seçimlerin siyasi yapılanmada değişiklik

yaratabileceğine olan inançlarının yeni yeni oluştuğunu belirtmişlerdir. Geçmiş döneme ait karamsarlığın, yukarıda listelenen son seçimlerin sebep olduğu deneyimler kapsamında açıklanması mümkündür. Bu değişiklik, uzun dönemdir devam eden otoriter bir rejimin aksine demokrasinin gerek koşulu olan adil seçimlerin (Kongar, 2016) bireylere sunduğu güven duygusudur. Devrim, insanların kendi geleceklerine karar verebileceklerini gösterdiği gibi, siyasete duyulan ilginin de artmasını sağlamıştır. Demokrasi kültürünün de oluşumu için en temel şart olarak değerlendirilebilecek bilinç oluşması için önemli bir başlangıç noktası yaratmıştır.

Tunuslular tarafından sıklıkla dile getirilen şey ifade özgürlüğü anlamında yaşadıkları değişim olmuştur. Bin Ali döneminin aksine, beklendiği üzere devrim sürecinin bireylere geniş bir özgürlük alanı sunduğu belirtilmiştir. Muhalefet edebilme, inançlarını ifade edebilme ve yaşayabilme açısından Bin Ali dönemine kıyasla çok daha özgür olduklarını dile getirmişlerdir. Bu noktada özgürlük referansı farklılık gösterse de (dini anlamda ifade özgürlüğü [35 kişi-%34], muhalif fikirler kapsamında [67 kişi-%66] ifade özgürlüğü), özgürlük alanının genişlemesi tüm katılımcıların dikkatini çeken bir değişiklik olarak Tunus halkını etkilemiştir.

Derinlemesine mülakatlardan birisine katılan ilkökul öğretmeni olan genç bir kadın, "*Devrimden sonra ne değişti? Artık ne söylemek istersek söyleyebiliyoruz, değişen bu!*" diyerek, gerçek değişimin ne şekilde ortaya çıktığını açıklamıştır. Tunus'ta yaşanan değişiklikte katılımcıların %93'ü (95 kişi) ülkenin geleceğine dair inançlarının dirildiğini belirtmişler ve 2011 seçimlerinin en büyük dayanak noktaları olduğunu ifade etmişlerdir. Hemen seçimlerden önce siyasi, ekonomik, sosyolojik eğilim açısından birbirlerine benzer ve/veya tamamen farklı birçok siyasi parti kurulmuş ve bunun yalnızca seçmen olarak siyasal katılım gösterilmesinin ötesinde farklı bir boyutta siyasete katılım olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan, mülakat yapılan Tunusluların hemen hepsi %99 (101 kişi), sahip oldukları özgürlük alanı için bir bedel ödediklerini belirtmişlerdir. Taksi şoförü olan orta yaşlı bir erkek katılımcı "*Daha önce paramız vardı ama özgürlüğümüz yoktu. Ama şimdi değişti. İfade özgürlüğümüz var, ancak paramız yok. Ekonomik durumumuz eskiye nazaran çok daha kötü.*" Ekonomik durumun daha da kötüye gitmiş olmasının özgürlüklerinin bedeli olduğuna dair genel bir inanç oluştuğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Aynı kişi, durumun kısa zaman içerisinde düzeleceğine, politik istikrarın ekonomiyi de olumlu yönde etkileyeceğine inandığını belirtmiş ve iyileşmenin yalnızca ekonomik ve politik değil, hayatın tüm alanlarında kendisini göstereceğine olan inancını ifade etmiştir.

Yukarıda da söz edildiği üzere, bireylerin Nahda Hükümeti ve ifade özgürlüğünün limitleri hakkında farklı farklı yorumları olmuştur. Her ne kadar Tunuslular devrim sonrası dönemde ifade özgürlüğünün varlığını topyekûn olarak kabul etmişlerse de dini konulardaki özgürlüğün laiklik ve laik Tunus kimliği savunucuları arasında ciddi bir rahatsızlık yarattığı da dile getirilmiştir. Bunun bir İslami uyanış olduğuna dair eleştiriler ve endişeler verilen referanslardan birisi olmuştur (%59 – 60 kişi). Bu eleştiriler, yalnızca Tunus'ta laik kimlik taraftarlarının değil batı dünyasından gerek akademisyenlerin gerek politikacıların, yine yukarıda bahsedildiği üzere, devrim başlangıcından bu yana dile getirdiği kaygılar arasında olmuştur. Demokrasi ve İslam'ın birbirleriyle uyumlu olup olmadığı tartışmaları yeniden canlanmış ve Arap Baharı sonrasında oluşacak yeni yönetimler, hâlihazırdaki örnekler kapsamında birçok çalışma yapılmıştır (Duman, 2013). 2011 Seçimlerinde Nahda Hareketi'nin kazandığı zafer ve Kurucu Meclis içerisinde elde ettikleri çoğunluk, Tunusluların kaygılarını güçlendirmiş ve sonrasında yaşananlar kaygılarının gerçekliğe dönüştüğüne dair bir algı oluşturarak sürecin yeni bir protesto dalgasına dönüşmesine yol açmıştır. Nahda Hareketi'nin İslami uyanışı tetiklediği ve cumhuriyete zarar verdiği düşüncesinin laik kimlik taraftarları arasındaki genel kanı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu kaygıların derinleşmesinde Selefilere konumlarının da etkili olduğunu belirtmek gerekmektedir. Devrimden itibaren artan görünürlükleri, radikal İslamcı söylemleri, talepleri ve 28 Kasım 2011 Manouba Üniversitesi'nde yaşanan rehine krizi (Zelin, 2011), Tunusluların tehdit algılarının nedenleri olarak işaret ettikleri arasındadır. Mülakatlara katılan ve laik cumhuriyetçi kimliği savunduklarını belirtenlerin %71'i (42 kişi), Nahda Hareketi temsilcilerinin sürekli olarak İslamcı ve aşırı söylemlerini geride bıraktıklarını belirtmelerine karşın, Selefilere görünürlüklerinin artmasında ve söylem ve eylemlerinde cesur davranmalarının ardında Nahda Hareketi'nden aldıkları destek olduğuna inanmaktaydı. Kurucu Meclis'in görevini tamamlayarak feshedilmesinin ertelenmesi de Nahda Hareketi temsilcilerinin gizli gündemlerinde İslami yönetimin var olduğu ve günden güne bunun Tunus'ta uygulamaya konacağı yönünde olumsuz bir algı yaratmış ve laik kimliği savunanlar arasındaki kaygıyı güçlendirmiştir. Bu kaygılar neticesinde, 2013 yazında çoğunluğu başkent Tunus'ta olmak üzere birçok protesto gösterisi yapılmıştır. Protestolar sırasında Nahda Hareketi karşıtı birçok slogan atılmış ve siyasetin İslamlaştırılmasına karşı dayanışma sergilenmiştir.

Daha önce bahsedildiği üzere, yapılan derinlemesine mülakatlarda Tunuslular olayları değerlendirme konusunda iki ana akım grup oluşturmuşlardır. Halkın bir kısmı Nahda Hareketi'ni protesto ederken, bir grup da devrim sonrası süreçte dini özgürlük alanlarının genişlediğini belirtmişlerdir. İslam'ın hayatlarındaki yerini anlamaya dair yöneltilen sorularda %42'lik kesim (43 kişi), onun kimliklerinin en önemli parçası olduğunu ve bu sebeple görünürlüğünün artmasının herhangi bir sorun yaratmayacağını ve var olan korkunun yersiz olduğunu belirtmişlerdir. İlgili dönemde işsiz olduğunu belirten orta yaşlı bir erkek "*Neden inkâr etmeliyiz? Her şeyden önce biz Müslümanız. Bununla gurur duyuyoruz. Kimliğimizi korumalıyız.*" diyerek İslam'ın kimliklerinin en temel parçasını oluşturduğunu belirtmiştir. Ona göre, Nahda Hareketi yönetimi devlet için

bir tehdit değil, yalnızca İslam'ı ve İslami kuralları önemseyen ve İslam'la özdeşleşmiş milli kimliği korumaya çalışan bir siyasi parti olarak değerlendirilmelidir.

Gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarda, Nahda Hareketi'ni desteklediğini belirten katılımcıların tamamı, İslam'ın kimliklerinin en önemli parçası olduğunu ve milli kimliklerinin İslam'dan bağımsız düşünülmemeyeceğini belirtmiştir. Bu durum dikkate değer olmakla birlikte, Nahda Hareketi'nin her ne kadar daha liberal bir yapıya sahip olduğunu iddia etse de bir kimlik partisi olduğuna dair bir algının varlığının işareti olarak da değerlendirilebilir. Diğer taraftan altı çizilmesi gereken bir başka durum da görüşme yapılan ve Nahda Hareketi'ni desteklediğini belirten katılımcılardan hiçbirinin Selefleri desteklemediğini belirtmesidir. Seleflerin radikal İslamcı oldukları gerçeğini kabullenmiş ve eylemleriyle birlikte aşırılık yanlısı söylemlerini yanlış bulduklarını belirtmişlerdir. Nahda Hareketi'ne olan desteklerinin sebebini, hükümetin İslami kurallara dikkat ettiğini, bu kuralları gözle görülür şekilde yaşadığını, her fırsatta bu kimlik bileşenini vurguladığını ve bunun da kendilerinde bir memnuniyet yaratması olduğunu iletmişlerdir. Bu durum, laik cumhuriyetçi kimliği destekleyen insanların değerleriyle ciddi bir ihtilaf oluşturmaktadır. İlgili kesim için Burgiba, dini değil etnik kimlik vurgusu yaptığından dolayı sıklıkla olumlu bir şekilde anılmışken, muhafazakâr kesim tarafından ilgili dönemde olduğu gibi mülakatların yapıldığı devrim sürecinde de ciddi bir şekilde eleştirilmiş ve dönemin katı laiklik uygulamalarına karşı olan hoşnutsuzluk dile getirilmiştir. Hatta görüşmeler kapsamında %10'luk bir kesim (10 kişi), Burgiba'nın "İslam düşmanı" olduğunu belirtmişlerdir. Burgiba'nın türbanla ilgili söyledikleri ve Ramazan oruçlarının üretimin sürdürülebilirliğine karşı bir engel yarattığına dair referansları (Boulby, 1988: 593) ilgili düşmanlığın kanıtı olarak farklı kişiler tarafından tekrarlı bir şekilde iletilmiştir.

Diğer taraftan, görüşmeler sırasında Tunus'ta siyasetin İslamlaştırılması konusundaki endişelerini ortaya %58'lik kesim (59 kişi), Burgiba'yı din etkisinden arınmış bir devlet kurduğu için ulusal bir kahraman olarak nitelendirmişlerdir. Kendilerini, başta Müslüman olmak üzere diğer tüm bileşenlerden evvel Tunuslu olarak tanımlayan kesim, Burgiba'nın ulusal kimliğe ilişkin yaklaşımını benimsediklerini belirtmişlerdir. Kendilerini ne şekilde tanımladıklarına ilişkin yöneltilen soruya, devlet memuru olarak çalıştığını belirten genç bir kadın, "*Ben bir Tunusluyum. Burada olmamın nedeni bu. İslamlaşmaya karşıyım ve İslam'ı da ulusal kimliğimin en önemli bileşeni olarak kabul etmiyorum. Müslüman ya da Hristiyan ya da Yahudi olabilirim, ama hepsinden önce; Ben Tunusluyum!*" şeklinde cevap vermiştir. Genç bir avukatın aynı soruya yanıtıysa, "*Neden her zaman din? İnsanlar neden Tunus'u dinden bağımsız bir şekilde düşünemiyor? Sadece İslam değil, genel olarak. Bu Tunus ve biz Tunusluyuz; öncelikle Müslüman değil.*" şeklinde olmuştur.

Bu son iki farklı açıklamada, dile getirilen argüman bireylerin öz tanımları (*self-definition*) açısından aynıdır. Toplumun bir kısmı, öz tanımlama yaparken İslam'a öncelik verirken, bir başka grup da İslam'ın öncelik sırasını daha geriye itmekte ve dini aidiyet yerine daha laik bir yaklaşımı tercih ederek, aidiyetlerini vatandaşlık bağı kapsamında *Tunusluluğa* atfetmişlerdir.

Gösteriler sırasında bayrak sıklıkla farklılıkları temsil eden bir referans olarak kullanılmıştır. Manouba Üniversitesi'nin Selefler tarafından işgali sırasında ulusal bayrak, Seleflerin kendi simgeleri olduğunu iddia ettikleri siyah bayrakla değiştirilmiştir. 25 Mart 2012 tarihinde Selefler ve destekçileri tarafından gerçekleştirilen bir protesto gösterisinde Habib Bourguiba Bulvarı'nda bulunan Saat Kulesi'ne tırmanılarak yine siyah bayrak asılmıştır (Ellali, 2012). Seleflerin bayrağa affettikleri simgesel anlam, Tunusluların da kendi ulusal bayraklarına olan bağlarını güçlendirmiştir. Bu sebeple gösterilerin tamamında ulusal bayraklar taşınmış, dağıtılan tüm el ilanlarında ve pankartlarda Tunus ulusal bayrağının zeminini oluşturan kırmızı renk kullanılmıştır. Tüm bu farkındalık göstergelerinin yanı sıra, başkent Tunus'un en büyük bulvarlarından birisi olan Muhammed V Bulvarı boyunca yol kenarlarındaki tüm reklam panolarına ulusal bayraklar asılmıştır. Gösterilere Tunuslular ulusal bayrakla katılım göstermiş ve bu durumu derinlemesine mülakat kapsamında görüşülen kişilerin tamamı herhangi bir ideolojik farklılık olmaksızın devletlerine olan sadakatleriyle birlikte Selefî bayraklarının görünürlüğüne olan tepkilerini temsil ettiğini belirtmişlerdir. Nahda Hareketi'ne olan desteğini dile getiren orta yaşlı bir kadın katılımcı, bayrak konusundaki hassasiyetini şu şekilde dile getirmiştir: "*Bu benim bayrağım. Onu her türlü tehditten korumak istiyorum. Herhangi bir değişikliğin olmasına, bayrağımın yeşil veya siyah bir bayrağa dönüşmesine izin vermem. Bu bizim cumhuriyetimizin bayrağı ve biz onu koruyacağız.*" Laik cumhuriyetçi kimliği destekleyen, dinin kimlik algısında vatandaşlıktan daha arka planda olduğunu belirten başka bir orta yaşlı kadın katılımcıysa ulusal bayrağın simgesel anlamını şu şekilde açıklamıştır:

Siyah bayrak bizim için hiçbir şey ifade etmiyor. Eğer isterlerse, taşıyabilirler; umurumda değil! Ama ben bayrağımdan asla vazgeçmeyeceğim! Bu bayrak sadece benim değil; bu bayrak herkesin! Bu Tunus'un simgesi; bu bizim gururumuz! Bu bayrağı kabul ettiği, bu bayrağın altında yaşadığı ve asla bu bayrağı yıkma niyetinde olmadığı sürece, herkes istediği her şeyi yapabilir!

Yapılandırılmamış mülakatlarda sıklıkla gözlemlenebilecek bir durum olarak görüşmenin görüşülenin yönlendirmesi şeklinde seyrettiği durumlardan birinde yukarıdaki açıklamayı yapan katılımcı, nereli olduğumu sorduğunda aldığı cevap karşılığında açıklamasına şu şekilde devam etmiştir:

Beni herkesten daha fazla anladığınıza eminim! Bayraklarımız benzer. Sizin bayrağınızın da sizin ülkenizde önemli olduğunu biliyorum. Ve sizin için de önemli olduğundan %100 eminim! Siz bayrağınızı bırakır mısınız? Tarihinizden, kimliğinizden ve ülkenizden vazgeçer misiniz? Türkiye tarihini biliyorum. Mustafa Kemal Atatürk'ün nasıl bir ülke kurduğunu, modern Türkiye'nin insanlarına bir kimlik verdiğini biliyorum. Ben de modern bir Tunusluyum. Bunun için savaşaçağım! Saf bir İslam ülkesinde yaşamıyorum, birlikte inşa edeceğimiz modern Tunus'ta yaşamak istiyorum!

Bu açıklamalarda da görüleceği üzere, herhangi bir gerici hareket cumhuriyete ve laik cumhuriyetçi kimliğe karşı bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, bu kesimin öfkelerinin tek hedefi Selefler olmamıştır, yukarıda da bahsedildiği üzere, Nahda Hareketi'nin gizli ajandaları kapsamında Seleflerle iş birliği içerisinde olduklarına dair var olan algı Nahda Hareketi'nin da hedefte yer almasına sebep olmuştur.

Gösteriler sırasında sivil toplum kuruluşları da yer almışlar ve kendi sebepleri kapsamında protestolarını gerçekleştirmişlerdir. Azınlık hakları kapsamında çalışmalarını yürüten *L'Association Tunisienne de Soutien des Minorités* (Tunus Azınlıklara Destek Derneği) isimli STK, yabancı akademisyenlerin, basın ve gazetecilerin protestolara olan ilgilerinin farkında olduklarını belirterek üç dilde (Arapça, Fransızca, İngilizce) yazılı pankartlarıyla gösterilere katılmıştır. STK yetkilisinin verdiği bilgilere göre, Nahda Hükümeti süresince azınlık hakları uygulamalarının azaltılması, askıya alınması durumu ortaya çıkmıştır. Nahda Hareketi'ni azınlıklarla ilgili hiçbir şey yapmamakla suçlayan STK yetkilileri, Müslüman dini liderlerin ifade özgürlüğü kapsamında her türlü açıklamayı yapmakta özgür olduğunu ancak gayri-Müslümlerin veya inançsızların herhangi bir şekilde kendilerini ifade etme özgürlüklerinin olmadığını ve bu sebeple korku toplumu oluşturulduğunu belirtmişlerdir.

Protestoların devam ettiği 2013 yazında, altı ay arayla iki muhalif liderin, Muhammed Brahmi'nin ve Chokri Belaid'in suikaste uğraması sonrası, yeni bir tepki oluşmuştur (M'rad, 2013: 33-42). Radikal İslamcı grupların sorumlu tutulduğu suikastta, sebep olarak Brahmi'nin ve Belaid'in sol ideolojileri öne sürülmüştür. Nahda Hareketi yönetiminin suikast sonrasında yetersiz kalması düşünceleri ve hatta direkt olarak sorumlu tutulması sonucunda (Özkoç, 2015: 288) Nahda Hareketi karşıtı gösterilerde iki muhalif liderin fotoğrafları sürekli olarak sergilenmiştir.

Tunuslularla, Temmuz 2013 ve Şubat 2014 tarihleri arasında farklı zamanlarda farklı protesto gösterileri sırasında seçkisiz yöntem kullanılarak gerçekleştirilen yapılandırılmamış derinlemesine mülakatlarda gözlemlenen genel durum, herhangi bir şekilde Yasemin Devrimi'nin başlangıcından itibaren belirleyici unsur olarak bir işlevi olmayan dini eğilimin ilerleyen dönemlerde toplumun kutuplaşmasına neden olan siyasi eğilimi doğrudan etkilediğidir. Kurucu Meclis'in oluşturulması ve asli görevini ilgili sürede tamamlayarak lağvedilmesi sürecini Nahda Hareketi'nin sürekli olarak ertelemesi, olası bir gizli ajandanın varlığı konusunda şüphe uyandırmış, kimlik algısını vatandaşlık kavramı üzerinden oluşturan Tunusluların tepkisini toplamıştır.

Gerçekleştirilen tüm protesto eylemlerinden sonra 9 Ocak 2014 tarihinde Nahda Hareketi'nden olan başbakan istifasını vermiş ve hükümet feshedilmiş (BBC News, 2014) ve teknokratlardan oluşan geçici hükümetin çalışmalarıyla 26 Ocak 2014 tarihinde de yeni anayasa onaylanmıştır (Le Monde, 2014). Dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-Moon, yeni anayasanın onaylanmasını "tarihi bir dönüm noktası" olarak değerlendirmiştir (BBC News, 2014).

Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal hareketler her zaman için sosyopolitik anlamda mikro veya makro ölçekli değişiklikleri beraberinde getirir. Arap Baharı bu kapsamda incelendiğinde, sonuçlar birbirlerinden farklı olmakla birlikte makro ölçekli bir değişikliği işaret etmektedir. Ulaşılan farklı noktalar göz önünde bulundurulduğunda Tunus Cumhuriyeti, devrimin ilk kıvılcımını oluşturmakla birlikte stabilizasyonun sağlandığı ve otoriter bir yönetimden sonra demokratikleşme sürecinde en ileri noktaya ulaşan devlet olarak dikkat çekmektedir.

Yasemin Devrimi, Arap Dünyasında yarattığı etkileşimin dışında, Tunus devleti ve halkı için de büyük önem taşımaktadır. Otoriter yönetimin son bulması, sonrasında Kurucu Meclis'in göreve gelmesi, anayasa yapım çalışmaları ve gerek sosyopolitik gerek ekonomik düzenin istikrarlı bir sürece doğru evrilmesi, Tunus'un devrim sonrası gösterdiği bir başarı olarak kaydedilmiştir. Bu çalışma kapsamında Devrim sonrası sürecin belirli bir dönemi incelemeye alınmış ve cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda ortaya çıkan ayrışmanın bu süreçteki rolü üzerinde durulmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte Burgiba tarafından uygulamaya konulan devrimlerle, yeni bir millî kimlik inşa edilmiş ve İslam'ın anayasal anlamda devletin dini olmasına karşın, özel alana doğru çekilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, cumhuriyetçi devrimlere muhalif olan gruplar da varlığını devam ettirmiş ve farklı dönemlerde farklı uygulamalarla karşı karşıya kalmışlardır. Yasemin Devrimi sonrası gerçekleştirilen ilk serbest seçimlerde farklı fikirlerin temsil edildiği yüzden fazla siyasi parti kurulmuş ve daha önce İslami kökleri sebebiyle yasaklı olan Nahda Hareketi de seçimlere katılmış ve hatta birinci parti olarak Kurucu Meclis'te en fazla sandalye sayısına sahip olmuştur. Devrim sürecinin başlangıç aşaması incelendiğinde hiçbir şekilde kutuplaştırıcı bir unsur olarak yeri olmayan din, Kurucu Meclis'in çalışmaları ve

kendini feshetmemesiyle bambaşka bir tartışma başlatmış ve halkı yeniden sokaklara taşımıştır. Bu çalışmanın kapsamı dâhilinde incelenen dönem, ilgili protestoların gerçekleştirildiği Temmuz 2013 ve Şubat 2014 arası yedi aylık süreçtir.

Yapılan saha araştırmasında ortaya çıkan sonuçlar, Tunus halkının İslam'ı kendi milli kimlik algıları kapsamında iki farklı noktada değerlendirdiği ve siyasi kararlarının bu milli kimlik algısıyla paralel olduğunu göstermektedir. Saha araştırması kapsamında gerçekleştirilen yapılandırılmamış derinlemesine mülakatlarda, seçkisiz yöntemle belirlenmiş 102 kişiyle görüşülmüş ve hareketin bir halk hareketi olduğu, bayrağın milli sembol olduğu, elde edilen özgürlükler için bir bedel ödendiği gibi konularda hemfikir olmalarına karşın, örneklemi oluşturan 102 kişinin muhafazakâr (%42) ve laik kimlik (%58) taraftarlığı konusunda ciddi anlamda farklılaştığı gözlemlenmiştir. Bu farklılaşma kimlik algısının veya dini sosyal hayat kapsamında konumlandırmanın ötesinde, siyasi kararlara ve/veya değer yargılarına da yansımıştır. Özgürlük algısı, muhafazakâr ve laik kimlik taraftarları arasında farklılık göstermektedir. Bununla birlikte, Nahda Hareketi'nin varlığının değerlendirilmesi de bu kapsamda iki farklı eğilim göstermektedir; muhafazakâr kesimce dinini daha gözler önünde yaşayan, İslami referanslara daha fazla başvuran bir parti iken; laik kimliği destekleyen kesim tarafından siyasetin İslamlaştırılması yönünde gizli bir ajandasının olduğu şüphesiyle birlikte aynı gruptan kimilerine göre de Selefililerle iş birliği içinde olan bir partidir.

Araştırmanın yapıldığı ve bu çalışmanın kaleme alındığı dönemler arasında geçen zamanda bu kutuplaşma yumuşamış ve daha istikrarlı bir sürece ulaşma konusunda somut adımlar atılmıştır. Kimlik endişelerinden bağımsız bir şekilde tamamen ekonomik göstergelerin yarattığı görece ve çoklu yoksunluk durumları, adaletsiz gelir dağılımı, yolsuzluk ve rüşvet gibi sosyo-ekonomik sebeplerle başlayan bir toplumsal hareketin sürecin ilerleyen evrelerinde sosyopolitik alanda bambaşka bir kutuplaşmaya evrilmesi ülkenin kuruluş aşamasında ortaya çıkan iki farklı kimlik algısı kapsamında değerlendirilebilir. Toplumun gerçek köklerinin kimi kesimlerce İslam'da olması, kimi kesimlerce ise cumhuriyet değerlerinde olması var olan iki algının merkezini oluşturmaktadır. Bir toplumsal hareket olarak Yasemin Devrimi'nin demokratikleşme süreci kapsamında incelenmesi durumunda, liberalleşme ve geçiş aşamalarına ait olaylara ev sahipliği yaptığı söylenebilir. Ancak belirtmelidir ki, liberalleşme ve geçiş aşamalarından ziyade önemli olanın birbirlerini besleyen demokrasi kültürünün ve demokratik yapılanmanın varlığını kuvvetlendirerek demokrasinin konsolidasyonun sağlanmasıdır. Farklı kimlik aidiyetlerinin beraberinde kutuplaşmayı ve iktidar çatışmalarını getireceği kesindir ve benzer birçok örneği bulunmaktadır. Lakin demokrasinin konsolide hale gelmesi, ancak farklı kimliklerin ve/veya algıların sisteme olan güvenleri yardımıyla uzlaşması sonucu gerçekleşecektir. Yasemin Devrimi'nin sonuçlarından en önemlisi de Tunus halkının kendine ve sisteme olan güvenini yenilemesidir.

Kaynakça

- Aarts, P., van Dijke, P., Kolman, I., Statema, J., ve Dahhan, G. (2012). *From Resilience to Revolt: Making Sense of the Arab Spring*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Ayhan, V. (2012). *Arap Baharı: İsyandar, Devrimler ve Değişim*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- BBC News. (2011, Ocak 11). 'Dozens Killed' in Tunisia Protests. [Çevrim-içi: <https://www.bbc.com/news/world-africa-12162096>], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- BBC News. (2014, Ocak 27). *Tunisia Assembly Passes New Constitution*. [Çevrim-içi: <http://www.bbc.com/news/world-africa-25908340>], Erişim tarihi: 30.06.2019.
- BBC News. (2014, Ocak 9). *Tunus'ta İslamcı Başbakan İstifa Etti*. [Çevrim-içi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/01/140109_tunus_istifa], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Black, I. (2010, Aralık 7). *WikiLeaks Cables: Tunisia Blocks Site Reporting 'Hatred' of First Lady*. [Çevrim-içi: <http://www.theguardian.com/world/2010/dec/07/wikileaks-tunisia-first-lady>], Erişim tarihi: 20.08.2019.
- Bonci, A., & Cavatorta, F. (2019). The Politics of Presidential Term Limits in Tunisia. A. Baturo, R. Elgie, A. Baturo, & R. Elgie (Eds.), *The Politics of Presidential Term Limits (179-198)* içinde. Oxford: Oxford University Press.
- Boulby, M. (1988). The Islamic Challenge: Tunisia Since Independence. *Third World Quarterly*, 10(2), 590-614.
- Buechler, S. (1995). New Social Movement Theories. *The Sociological Quarterly*, 36(3), 441-464.
- Bunton, M. (2013). 'Spring', 'Awakening' or 'Revolution': Frames of Reference for Understanding the 2011 Arab Uprisings. *Bilge Strateji*, 9(5), 15-26.
- Coşkun, G. (2011). *Seçimlere Doğru Tunus*. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi. Uşak: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Coupe, J. A., & Redissi, H. (2014). Tunisia. E. Lust (Ed.), *The Middle East (789-829)* içinde. Londra: Sage Publications.

- Dahl, R. (1971). *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Delaney, P. (1987, Kasım 9). *Senile Bourguiba Described in Tunis*. [Çevrim-içi: <https://www.nytimes.com/1987/11/09/world/senile-bourguiba-described-in-tunis.html?scp=2&sq=senile%20bourguiba&st=cseSenile>], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Deutsche Welle. (2011, Mart 9). *Death by Fire: Self-immolation in the Arab World*. [Çevrim-içi: <https://www.dw.com/en/death-by-fire-self-immolation-in-the-arab-world/a-14898706>], Erişim tarihi: 17.08.2019.
- Doğanyılmaz Duman, D. (2019). Aydınlanma Felsefesi'nde Kilise'nin Sosyo-Politik Otoritesine Karşı Tepkiler: Fransa Cumhuriyetleri ve Laik Devletin Oluşum Süreci. R. Korlu, & G. Duman, *Siyaset ve Ekonomi Üzerine Yazılar* (65-84) içinde. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Duman, G. (2013). Islam and Democracy: Arab Spring and the Turkish Experience. N. M. Adiong, *International Relations and Islam: Diverse Perspectives* (59-71) içinde. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Duman, G. (2018). An Analysis of Turkish-Tunisian Relations in Light of Arab Spring. *Yıldız Social Science Review*, 4(1), 53-64.
- Ellali, A. (2012, Mart 25). *Several Thousand Salafists Demonstrate for Islamic Law, Attack Dramatists in Tunis*. [Çevrim-içi: <http://www.tunisia-live.net/2012/03/25/several-thousand-salafists-demonstrate-for-islamic-law-attack-dramatists-in-tunis/>], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Jules, T. D., & Barton, T. (2018). *Educational Transitions in Post-Revolutionary Spaces: Islam, Security, and Social Movements in Tunisia*. Londra: Bloomsbury Academic.
- Kongar, E. (2016, Ekim 25). *Sandık Fetişizmi ve Sivil Darbe İtirafı*. [Çevrim-içi: http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/620869/Sandik_fetisizmi_ve_sivil_darbe_itirafi.html], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Le Monde. (2014, Ocak 27). *En Tunisie, la Nouvelle Constitution Adoptée*. [Çevrim-içi: https://www.lemonde.fr/tunisie/article/2014/01/26/le-premier-ministre-tunisien-a-composer-son-gouvernement_4354757_1466522.html], Erişim tarihi: 18.08.2019.
- Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore-Maryland: Johns Hopkins University Press.
- Maktuf, L. (2013). *Tunus'u Kurtarmak: Çalınan Arap Baharı*. (F. E. Emcioğlu, Çev.) İstanbul: Modus Kitap.
- M'rad, H. (2013, Temmuz 26). *Le Dialogue National en Tunisie*. Tunus: Nirvana. [Çevrim-içi: <http://www.independent.co.uk/news/world/africa/tunisia-shocked-by-assassinations-opposition>], Erişim tarihi: 20.08.2019.
- Özhazar, İ., ve Elbinsoy, İ. (2017). *Modern Dönem İslam Ülkeleri 1*. İstanbul: Tire Kitap.
- Özkoç, O. (2015). Devrim'in Başladığı Yer: Sidi Bu Zeyd/Tunus. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 283-290.
- Salanova, R. (2012). Social Media and Political Change: The Case of the 2011 Revolutions in Tunisia and Egypt. *ICIP*, 7, 7-59.
- Schneider, C. Q., & Schmitter, P. C. (2007). Liberalization, Transition and Consolidation: Measuring the Components of Democratization. *Democratization*, 11(5), 59-90.
- Schumpeter, J. A. (1962). *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper Torchbooks.
- Szajkowski, B. (2011). Timeline of the Arab Revolt: December 2010 – June 2011. *Alternative Politics*, 3(3), 256-419.
- The International Republican Institute. (2012). *Tunisia Constituent Assembly Elections: Election Observation Mission Final Report*. The International Republican Institute. Washington: The International Republican Institute.
- Whitaker, B. (2010, Aralık 28). *How a Man Setting Fire to Himself Sparked an Uprising in Tunisia*. [Çevrim-içi: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/dec/28/tunisia-ben-ali>], Erişim tarihi: 01.09.2019.
- Yıldırım, R. (2017). Transformation of the Ennahda Movement from Islamic Jama'ah to Political Party. *Insight Turkey*, 19(2), 189-214.
- Yavuz, C., ve Erdurmaz, S. (2012). *Arap Baharı ve Türkiye*. Ankara: Berikan.

Zelin, A. Y. (2011, Aralık 8). *The Salafi Challenge to Tunisia's Nascent Democracy*. [Çevrim-içi: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-salafi-challenge-to-tunisia-s-nascent-democracy>], Erişim tarihi: 01.09.2019.

Extended Abstract

Aim and Scope

The protests started in December 2010 have brought about significant changes in the MENA Region, and the main trigger was socio-economic situation composed by various problems including income inequality, relative deprivation, corruption, and general dissatisfaction regarding long-lasting authoritarian rules. The first protest was carried out as an individual act in December 2010 in Tunisia and it was followed by thousands within a very short time. Once the protests became nationwide, it was named as Jasmine Revolution with certain reference to Tunisia itself; however, by January 2011, it spread to the other countries and region-wide social movements were named as Arab Spring, since it significantly affected the entire geography. This study aims to focus on aftermath of the Jasmine Revolution in regard to Tunisian socio-political structure alongside democratization process. The main argument is understanding the role of religious leaning, which has no involvement during the Revolution, since it has significant effect in political leaning since perception of identity differs for two mainstream groups. While one of them puts Islam at the core of national identity, the other group defines being Tunisian with republican and laic-leaning perspectives.

This research has been conducted with a field research that was carried out in Tunis/Tunisia between 2013 June and 2014 February as part of the "Social Movements and Mobilisation Typologies in The Arab Spring – Project SpringArab" which was funded by the European Union 7th Framework Programme-Marie Curie Action for a three-year period between 2013 and 2016. Within this field research, various protests were observed personally, and in-depth interviews were conducted with protestors. The social polarization was focused in accordance with the identity perception and alongside levels of democratization process was analyzed.

Methods

This research has been completed with the results of a field research conducted in Tunis/Tunisia between June 2013 and February 2014. Within the analysis, the sample has been formed randomly during several protest movements in the capital and within this frame 102 people (n=102) were interviewed with unstructured in-depth interviews. These interviews were transcribed and translated in Turkish from their original languages (English and French) by the author and apart from ratios for certain tendencies, some quotations were given within this research. Alongside the interviews, personal observations were recorded in order to understand and to analyze general tendency. For the historical background of the Jasmine Revolution and Republic of Tunisia, literature review was conducted also.

Findings

In accordance with the results of the field research, it has been revealed that the Tunisian people divided into two mainstream groups with respect to their perception of identity. One group that constitutes 42% (43 people) defines themselves as Muslims first and puts Islam at the center; while the other group constituting 58% (59 people) defines themselves as Tunisians and refers to religion in further lesser significant levels. Existence of Nahda Movement with Islamic roots has been evaluated accordingly; 59% (60 people) refers it as Islamic awakening, and the rest defines Nahda Movement just as a political party possessing its Islamic characteristics vividly. Within this context, the perception of freedom that was possessed after the Revolution is also perceived differently. While the conservative part defines freedom with reference to religious aspects (34%), laic republican identity possessors define freedom with reference to opposition to power (66%).

Even though the references for the freedom differs from one group to another, great majority (93%) believe in the future and 85% stated that they started to believe in the system once again after decades of authoritarian rules, and they acknowledged that they had roles within the system.

Conclusion

The evolution of a social movement, that started with socio-economic reasons such as relative and multiple deprivation situations, unjust income distribution, corruption and bribery, into a socio-political polarization can be defined with origin of polarization dating back to the establishment of the country. The genuine roots of national identity were defined in two different sources, while certain part of the society claims that Islam is the core characteristic of Tunisian identity and another group puts republican laic-leaning characteristics into the center of the national identity. If Jasmine Revolution and post-revolution period are analyzed within the scope of democratization process, it is possible to claim that they hosted both liberalization and transition periods. However, it should be noted that what is more important than the liberalization

and transition stages is the consolidation of democracy by strengthening the existence of a democratic culture and democratic structure that feedbacks each other. It is certain that different identity perceptions within an undeveloped democratic culture will bring about polarization and conflicts of power, and there are various examples. However, the consolidation of democracy will only be achieved through the reconciliation of different identities and/or perceptions alongside a certain trust in the system. As the research results demonstrate, one of the most important outcomes of the Jasmine Revolution is the renewal of the trust of the Tunisian people in themselves and in the system.